
Reflexen

R.W.N. Kuil

Hoe ver reikt een theologische reflectie op de actualiteit? Sinds de inval op 24 februari 2022 van Rusland in Oekraïne is er in ieder geval aan reflectie geen gebrek. Zelfs bleek daarin een rol voor ‘theologie’ te zijn weggelegd: de pro-Poetinopstelling van de Russisch-orthodoxe patriarch van Moskou, Kirill, kreeg de volle aandacht. In de vorige *Reflexen* – opgetekend op 16 maart – luidde wel de vraag of in de instabiele en onzekere toestand van dat moment iets te zeggen viel dat over drie maanden nog relevant en actueel zou zijn. Die vraag kan nu, half juni, helaas opnieuw gesteld worden. (Met bijkomend risico dat we ‘oorlogsmoe’ worden.) Als niet-theoloog doe ik een poging iets te zeggen over de historische context.

Veel reacties op de Russische inval brachten pijnlijk aan het licht het kortstondige en selectieve karakter van ons collectief geheugen. Zo ergerde Beatrice de Graaf (*NRC* 5 maart) zich aan tal van inhoudelijk ‘hulpeloze’ en ‘hopeloze’ reacties – Poetin gewoon ‘krankzinnig’, of dienden wij toch meer in politieke invloedssferen te blijven denken (desnoods ten koste van Oekraïne)? We hadden toch beter kunnen weten. Al jaren geleden begon Poetin tsaar Alexander II en III te omarmen, en verwees naar Catharina de Grote. Dat waren de tsaren die het Russische Rijk vergrootten, consolideerden, en de ‘russificatie’ van Oekraïne en de Krim meedogenloos doorvoerden. Vanaf dat moment werd Poetin vaker aangeduid als *vozhd*, de leider die boven volk, land en geschiedenis staat. Er kwam een transcendente dimensie bij: Poetin investeerde in de bouw van honderden kerken. Hij had de tweekoppige adelaar heringevoerd als wapen voor de Russische republiek. Die twee koppen duiden op de eenheid van kerk en staat, en op de mythe van het Russische Rijk als ‘Derde Rome’.

Met vooruitziende blik publiceerde nieuwssite *Politico* op 12 februari een fundamenteel artikel over Oekraïne. Hierin werd ingegaan op de eeuwenoude rivaliteit met Rusland, en de grote rol die de 19de-eeuwse Oekraïense dichter Taras Sjevtsjenko speelde, die de idee ‘moeder Oekraïne’ introduceerde – als tegenhanger van de aristocratie in het Westen en de autocratie in het

Oosten. Let wel: bij hem was de Oekraïense identiteit niet primair een kwestie van etniciteit, religie of politieke loyaliteit, maar had als kernwaarde *volia*: vrijheid. Volgens *Politico* gokte Poetin erop dat wij in het Westen dit Oekraïne (dat enkele weken later in de voorhoede kwam te staan ter verdediging van democratische vrijheden) niet kenden.

Voor een theoretische fundering van zijn territoriale ambities kon Poetin terecht bij filosoof Aleksandr Doegin, een vertegenwoordiger van het 'Eurazianisme', een variant van de Groot-Ruslandgedachte. Diens politieke denkbeelden mogen rekenen op sympathie van westerse rechts-populistische stromingen en denkers, zoals Thierry Baudet. In deze visie moet Rusland een unieke positie tussen Europa en Azië innemen. Deze plaats verwerft het land door het verloren gebied van de voormalig Sovjet-Unie te herwinnen. Rusland strijdt tegen westerse ideologie. Doegin stelt dat het individu niet bestaat; dat er geen universeel systeem van waarden en normen is en dat de universele en absolute waarheid en een gedeelde mensheid een fabel is. De totalitaire macht van de westerse globalisering bedreigt die mens in zijn bestaan omdat die hem zijn individualistisch mensbeeld opdringt. Tegenover dit liberalisme, dat de rechten van vrije burgers centraal stelt, zet Poetin het 'nationaal-populisme'.

Veel aandacht voor dit nationaal-populisme in de praktijk bestond er tot voor kort niet. Veelzeggend is wat zich voordeed toen president Zelensky op 31 maart de Tweede Kamer toesprak en opmerkte dat Nederland 'morgen de 450ste verjaardag van de opstand tegen de tirannie' vierde. Misschien afgezien van de leden van de *1 April Vereniging Brielle* moest menigeen diep nadenken wat hier toch bedoeld werd. Historisch denken, en bijvoorbeeld serieus stilstaan bij basiswaarden als vrijheid en democratie, is ons vreemd geworden. Liever stelt de regering zich 'procedureel' op, trapt men op de rem om Oekraïne toe te laten tot de EU (beducht ook, constateerde Hubert Smeets, voor de 'Kremlinkolonne in de polder'), terwijl de afgesproken sancties traag geëffectueerd werden (economische belangen – over corruptie gesproken in eigen land! – Zuidas).

Kerk en staat

En plotseling stond patriarch Kirill in de schijnwerpers. Zijn steunbetuiging aan de Russische inval in Oekraïne riep – afhankelijk van wie je beluisterde – verbazing, begrip of afschuw op. De patriarch klaagde over westerse 'russofobie', 'decadentie' – en de in Oekraïne toegelaten gayprides waren hem met name een doorn in het oog. Dat Kirill ook Nederland in het vizier had, bleek toen de Russisch-orthodoxe parochie van Amsterdam, nadat men had besloten de naam van patriarch Kirill niet langer te noemen in de liturgie,

prompt onaangekondigd en intimiderend de aartsbisschop op bezoek kreeg, die in zijn preek aandrong op excuses van de geestelijken vanwege hun beslissing.

Ook wereldwijd werd binnen orthodoxe kerken tegen Kirill protest aangekend. In een verklaring van een groep orthodoxe theologen stond: 'De pijnlijke waarheid is dat ons eigen leiderschap, en in het bijzonder het leiderschap van de Russisch-Orthodoxe Kerk, een valse leer heeft ontwikkeld en gepromoot die bekendstaat als *Russkii Mir* (= Russische wereldorde), waardoor Poetin de religieuze carte blanche kreeg voor zijn afschuwelijke invasie en annexatie van Ruslands vreedzame, democratische burenen: Oekraïne. De integriteit van het christelijke getuigenis wordt vervormd wanneer het wordt gebruikt om scheiding te creëren tussen mensen en mensen, tussen ras en ras, tussen natie en natie, en tussen beschaving en beschaving.' Een honderdtal theologen van diverse kerkelijke herkomst ondertekende vervolgens een solidariteitsverklaring die de ideologie van *Russkii Mir* en de verwevenheid van het christendom en de politieke macht veroordeelde.

Veel minder aandacht kreeg in 2018 een schisma – de grootste scheuring sinds het jaar 1054! – in de orthodoxe kerk. Het onvoorstelbare gebeurde: de Russisch-Orthodoxe Kerk verbrak de banden met het patriarchaat van Constantinopel en maakte sindsdien officieel geen deel meer uit van de oosters-orthodoxe kerkfamilie. De reden: Kiev. Want van wie is de kerk in Kiev? Van Moskou, zei patriarch Kirill. Van Oekraïne, zei de Oekraïense patriarch. Hetzelfde Kiev waar in 988 vorst Vladimir zich had bekeerd tot het Byzantijnse, oosters-orthodoxe christendom. Kiev als de wieg van de oppermachtige Russische orthodoxie. Tegen de achtergrond van de hechte band van de Russische orthodoxie met de Russische regering had een groot deel van de Oekraïense Orthodoxe Kerk zich in 1992 reeds afgescheiden van Moskou en was het patriarchaat Kiev ontstaan.

Ongeveer zeventig procent van de Oekraïense bevolking noemt zichzelf christelijk, daarnaast is er een brede schakering van andere religies. Er zijn meerdere protestantse en evangelische kerkgemeenschappen, en diverse kerken die met de Rooms-Katholieke Kerk verbonden zijn – waarvan de Grieks-Katholieke Kerk de grootste is.

Galicië, in het westen van Oekraïne, is in de loop der eeuwen staatkundig heen en weer geschoven tussen Oost en West. Daar ontkwam ook de kerk niet aan. In 1596 dwong Polen, dat het er toen voor het zeggen had, de Russische orthodoxie in Galicië tot het katholicisme: de Uniatenkerk. Deze 'uniaten', ofwel Grieks-katholieken, zijn christenen die de Byzantijnse ritus volgen maar zich onder het gezag van Rome schaarden. Bij de Poolse deling eind 18de eeuw verbood de tsaar op zijn beurt de Uniatenkerk, die wel bleef

bestaan in de delen van Oekraïne die onder het Habsburgse rijk en later onder Polen en Tsjecho-Slowakije kwamen. Na de inlijving van Galicië bij de Sovjet-Unie riep Stalin in 1946 in Lvov (nu: Lviv) een synode bijeen, waarop de Uniatenkerk gedwongen werd zichzelf op te heffen. Het bezit kwam aan de staat of aan de Russisch-Orthodoxe Kerk. Stalin beschuldigde de Uniatenkerk ervan met de nazi's te hebben geheuld. In daaropvolgende jaren werden geestelijken en gelovigen vervolgd, de kerk ging ondergronds.

In 1990 – de oude orde wankelde – werd in Lvov het Leninstandbeeld neergehaald. Sinds 1946 werd de Sint-Joriskathedraal verhuurd aan de Russisch-orthodoxen. De nieuwe, radicaalnationalistische provinciale raad zegde het huurcontract op, en de gemeenteraad ging akkoord met de Griekskatholieken als nieuwe huurders. Na een heus beleg gaven de Russisch-orthodoxen uiteindelijk het verzet op. Op de derde zondag van augustus 1990 trokken de uniaten van Lvov, zingend en zwaaiend met banieren, hun heiligdom binnen.

Oók over kerk en staat: zodra Poetin, Doegin of de Russisch-Orthodoxe Kerk in het verleden zijn/haar stem verhief tegen westerse decadentie (en met name opkwamen voor bijbelse noties omtrent huwelijk en seksualiteit) ontmoette dat regelmatig instemming in reformatorische kring. Dan tekende zich nu wel een dilemma af. Want hoe viel een en ander te rijmen met het brute, leugenachtige, goddeloze optreden van Rusland in Oekraïne?

In de rubriek Forum (*RD* 5 maart) vroeg ds. J. Belder zich af of we bij Poetin te maken hebben met 'christen' of 'antichrist'. Die pittige stellingname leverde hem, naar eigen zeggen, ook een aantal afkeurende reacties op. Nadrukkelijk trok hij buiten geloof en kerk de lijn door naar de politiek: 'Ook onze politieke sympathieën en antipathieën zijn godsdienst. Waar staan wij, ook als het ons diep in onze portemonnee raakt, nu havensteden als Marioepol worden platgegooid?' Maar anderzijds: 'De sympathie voor de autocraat Poetin en voor zijn Nederlandse bewonderaar Baudet is ten dele verklaarbaar. De Rus, eveneens verdediger van de natiestaat, moet niets hebben van het multiculturele ideaal en van de westerse decadentie, ofwel de liberale sfeer van het vrijgevochten Westen. Iets waar ook een deel van het electoraat in West-Europa zich tegen afzet.'

In het verlengde daarvan merkte dr. C.S.L. Janse op (*RD* 26 maart): 'Dat Poetin de deur dicht wilde houden voor de uit het Westen komende homoen genderpropaganda was terecht. Dat gedachtegoed botst immers frontaal met de scheppingsorde die we in de Bijbel aantreffen. Ook midden in de Oekraïense oorlog mag dat gezegd worden.'

Blijkbaar komt de geloofwaardigheid (en aanvaardbaarheid) van Poetins opvattingen en uitspraken ter zake niet in het geding?

Jood in Oekraïne

Vrijwel dagelijks is nu de stad Lviv in het nieuws, als relatieve vrijhaven in een door oorlog geteisterd land. Een wrange parallel met de situatie ruim een eeuw geleden. Toen was het een moderne metropool en de hoofdstad van het Oostenrijk-Hongaarse kroonland Galicië. Polen en Joden, Duitsers en Russen, Armeniërs en Oekraïners woonden er vreedzaam naast elkaar. Elke groep had eigen scholen, vertegenwoordigingen en culturele instellingen. Veel Joden in de stad, die toen nog Lemberg heette, waren chassidisch. De verhalen van deze orthodoxe mystieke beweging werden verzameld door Martin Buber, die hier opgroeide. Aan het begin van de 20ste eeuw was Lemberg uitgegroeid tot het centrum van Jiddische taal en literatuur. Oekraïne als geheel geldt als bakermat van de klassieke en moderne Jiddische literatuur. Op het einde van de Sovjet-Unie woonden de meeste Joden (ongeveer een half miljoen) in Oekraïne.

Iets zuidelijker ligt Tsjernivtsi (Duits: Czernowitz), de historische hoofdstad van de Boekovina, en eveneens met een bewogen geschiedenis. In de 20ste eeuw maakte het achtereenvolgens deel uit van Oostenrijk (tot 1918), Roemenië (tot 1940 en van 1941 tot 1944), de Sovjet-Unie (van 1940 tot 1941 en na de Tweede Wereldoorlog) en Oekraïne (vanaf 1991). Ook hier leefden vreedzaam samen: Joden, Roemenen, Roethenen (Oekraïners), Polen, Hongaren, Slowaken, Tsjechen, Duitsers, Armeniërs, zigeuners. Czernowitz werd gedragen door een Duits- of Jiddischsprekende Joodse elite. Allesbehalve nationalistisch of provinciaal: *Filialen der großen Welt*.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog werd hier hevig gevochten tussen Oostenrijks-Hongaarse en Russische troepen. Honderdduizenden, onder wie veel Joden, vluchtten westwaarts. Russische pogroms ontnamen de Joden de onder de Oostenrijkse keizer Frans Jozef verkregen rechten.

Een Tweede Wereldoorlog zou volgen: juli 1941 kwam de bezetting door Duitsland, tienduizenden verdwenen naar concentratiekampen. Onder de omgekomenen bevonden zich de ouders van de uit Czernowitz afkomstige Paul Celan, de dichter van de huiveringwekkendste regel uit de naoorlogse Duitse poëzie: 'Der Tod ist ein Meister aus Deutschland'.

Herr Zwilling und Frau Zuckermann is een indrukwekkende documentaire uit 1999 van de Duitse filmmaker Volker Koepp, waarin hij twee overlevende Duitstalige Joden uit Tsjernivtsi portretteert. Elke dag gaat meneer Zwilling op bezoek bij de oude mevrouw Zuckermann, om Duits te spreken, om te praten over het Jodendom en hun stad Czernowitz in Oekraïne, en om herinneringen aan de oorlog op te halen. Mevrouw Zuckermann heeft negentig jaar in de 20ste eeuw geleefd; 'een treurig vonnis' noemt ze dit zelf. Het gebied waar ze woont wordt weleens de verloren wereld genoemd.

Slechts een handjevol Joden overleefde de concentratiekampen.

Hannah Arendt beschrijft in *The Origins of Totalitarianism* hoe een totalitair regime altijd begint met het uitgummen van verschillen tussen mensen. Hoe meer iedereen hetzelfde is, des te makkelijker het wordt om een volk te onderdrukken.

Een paar jaar geleden zond de EO een serie uit onder de titel ‘De kanarie in de kolenmijn’. Hoe komt het dat Joodse gemeenschappen in Groot-Brittannië, Frankrijk, Nederland zich niet meer veilig voelen? Wanneer kanaries in een kolenmijn blootgesteld worden aan toxische gassen ondervinden ze de effecten (en de dood) ervan veel vroeger dan mensen. Hun dood is het signaal dat er in de hele samenleving iets grondig mis is.

Niet onbegrijpelijk, gezien de uitlatingen van Kirill, dat de metafoor van de kanarie in de kolenmijn nu ook werd toegepast op de positie van lhbt’ers (Nori Spauwen, *FD* 4 maart). Stephan Sanders (*NRC* 14 maart) schreef – nadrukkelijk als gelovige – dat patriarch Kirills *casus belli* vanwege de gayprides in het Westen hem naar adem deed happen, en dat ook sommige westerse religieuze leiders zich mochten afvragen of hun obsessie met homoseksualiteit raakvlakken vertoont met de maniakale aandacht die Poetin en de patriarch eraan besteden.

Ondertussen speelt antisemitisme onverbloemd een rol in de huidige Russische Oekraïnepolitiek. Oktober 2021 liet de voormalige president Dmitri Medvedev in de krant *Kommersant* weten: ‘De Oekraïense leiders zijn mensen die geen stabiele zelfidentificatie hebben. Waar liggen hun wortels, wat is hun historische identiteit, hun etnische component, tot welke goden bidden ze? Zijn het wijd en zijd oekraïners (*sic!* zonder hoofdletter)? Europeanen? Russen? Joden? Tataren? Hongaren? Karaiëten?’ Volgde een aanval op de huidige president, ‘een persoon met bepaalde etnische wortels’ en die ‘dolzinnige nationalistische krachten’ zou dienen. Tijdens de Sovjet-Unie bevatte een paspoort als vijfde punt ‘nationaliteit’ (Rus, Litouwer, Armeniër, Jood et cetera). Een Rus herkende in de uitlatingen van Medvedev onmiddellijk het antisemitisme.

We kennen het vervolg: Rusland viel Oekraïne op 24 februari binnen om het land te ‘denazificeren’. Begin mei liet de Russische minister van Buitenlandse Zaken Sergej Lavrov weten dat Adolf Hitler Joods bloed zou hebben gehad en dat Joden zelf vaak de grootste antisemieten zouden zijn. De secretaris van de Nationale Veiligheidsraad, voormalig FSB-chef Nikolaj Patroesjev, deed er in regeringskrant *Rossijskaja Gazeta* nog een schepje bovenop. Nadat hij eerst de Oekraïners had afgeschilderd als werkschuw tuig dat de straten in Europa onveilig gaat maken – besmet met ‘corona, hepatitis, tbc, rode hond of mazelen’ en ‘nazistisch gedachtegoed’ – schetste hij de con-

touren van de eigenlijke mondiale strijd die nu gaande is. De hoofdvijand is het 'leugenachtige' Europa dat volgens Patroesjev altijd een bondgenoot van het fascisme was, zoals Sovjetleider Stalin in de jaren dertig al betoogde, en nu weer de reïncarnatie van Hitler is.

In Oekraïne is de massamoord op de Joden tot op de dag van vandaag wel een moeilijk bespreekbaar thema. Oekraïners waren niet alleen slachtoffers van Hitler, maar ook van Stalin. Bij het geheime protocol van het Molotov-Ribbentroppact van augustus 1939 kreeg Stalin West-Oekraïne in handen. Na deze inlijving volgden massale deportaties en executies. Een deel van de Oekraïners onthaalde daarom de Duitsers als bevrijders toen Hitler op 22 juni 1941 de oorlog begon tegen de Sovjet-Unie. Een groot deel van het land had vanaf de jaren twintig deel uitgemaakt van de Sovjet-Unie en in de jaren dertig geleden onder grote hongersnood, veroorzaakt door het Sovjetregime. Bij verzet tegen landonteigeningen en graanvorderingen waren miljoenen Oekraïners omgekomen. Deze 'Oekraïense holocaust' wordt jaarlijks herdacht.

En dan is er *Babi Jar*: 29 en 30 september 1941 kregen in Kiev 33.777 Joden van de Duitsers bevel zich klaar te maken voor vertrek naar Palestina... Men wist nog nauwelijks van de Jodenvervolgingen. Weinig vermoedend liepen zij naar dit 'ravijn van oude vrouwen' aan de rand van de stad – om daar te worden omgebracht. Maar 'Babi Jar' werd later uit de geschiedenisboeken geschrapt, de naam mocht zelfs niet genoemd worden. Vanaf 1947 keerde Stalins paranoia zich nog meer tegen de Joden. En nog jaren na zijn dood besloot het stadsbestuur van de plek van de misdaad een sportpark/televisie-complex te maken. Toen er in 1968 alsnog een monument werd opgericht, vielen de autoriteiten tegelijk fel uit tegen de staat Israël. Pas na 1980 vindt er jaarlijks op 29 september een samenkomst plaats.

Botsing der beschavingen?

Sinds 24 februari 2022 weer volop in de aandacht: de Amerikaanse politicooloog Samuel Huntington, wiens studie *Clashing Civilisations* (1996) een deel van de westerse intelligentsia van munitie had voorzien voor een nieuwe ideestrijd – over gemeenschapszin, immigratie en islam. Hij voorspelde dat conflicten aan 'culturele en religieuze grenzen' de belangrijkste bron van toekomstige oorlogen zouden worden. Rechtse populistten hebben van Huntingtons politieke theorie een in beton gegoten ideologie gemaakt.

Nobelprijswinnaar en econoom Amartya Sen trok er fel tegen van leer. Zijn stelling is dat individuen niet één enkele, eenduidige identiteit bezitten, maar dat zij zich met verschillende groepen identificeren. Hij verzet zich tegen denkers die personen proberen te classificeren aan de hand van een

zogenaamde dominante, vaak religieuze, identiteit – zowel de voorstanders van een dialoog tussen de beschavingen, als zij die geloven in een botsing tussen de beschavingen, zoals Huntington.

Hoe raakt dit Oekraïne en Rusland? Op het eerste gezicht is het immers ongerijmd dat ‘christelijke’ landen onderling oorlog voeren. Toch is dat niet zo: Huntington had het orthodoxe Rusland in een andere beschaving ingedeeld dan de westerse, die vooral door katholicisme en protestantisme wordt gekenmerkt. Over Oekraïne merkte hij op dat dit uitgestrekte territorium zich op de breuklijn bevond van de Latijnse en de Byzantijnse wereld – en dat het op termijn weleens moeilijk zou kunnen blijken om de eenheid te bewaren.

Huntingtons historische scheidslijn in Europa, tussen de westelijke christelijke volkeren en de oostelijke orthodoxe en islamitische culturen, gaat terug tot het jaar 395, met de opsplitsing in een Oostelijk en Westelijk Romeins Rijk. De breuklijn loopt al bijna vijfhonderd jaar ongeveer op dezelfde plaats: van noord naar zuid van de grens tussen Finland en Rusland, achter de Baltische staten langs, dwars door Wit Rusland, Oekraïne, Roemenië en Servië, en eindigt tussen Kroatië en Bosnië in de Adriatische Zee. Concreet (aldus Geert Mak): aan de westelijke kant ervan drinkt men espresso en filterkoffie, viert men Kerstmis op 25 december, is men beïnvloed door scholastiek, humanisme, Reformatie, Renaissance, Verlichting, heeft men ervaring met democratie en rechtsstaat; aan de oostelijke kant drinkt men koffie met drab, volgt Kerstmis de orthodoxe kalender, en heeft men eeuwenlang geleefd onder het Byzantijnse Rijk en andere min of meer absolutistische regimes.

Is die ‘breuklijn’ op te vatten als argument of excuus om bijvoorbeeld het oosten van Oekraïne voor democratie, vrijheid en andere westerse waarden ‘op te geven’? Bedenk daarbij dan óók dat het Russische imperialisme anno 2022 niet alleen wordt gevoed door de wens het Russisch-orthodoxe tsaristische rijk in ere te herstellen: het is tevens in lijn met de stalinistische mythe van *autochtoniteit* (= uit de grond zelf komen). Die mythe hield in dat sinds de Midden IJzertijd (ca. 900 v.Chr) het totale landareaal van modern Rusland, Oekraïne, Oost- en zelfs Midden-Europa (!) bewoond was geweest door eenvormige, proto-Slavische volkeren. Immigratie en volksverhuizingen werden radicaal ontkend (zelfs de archeologie van de sporen daarvan gezuiverd). Voor een eigen identiteit was geen plaats. Dat idee duikt weer op als Poetin beweert dat er geen aparte Oekraïense natie bestaat.

Oekraïne omvat voor een groot deel de steppe (de vruchtbare ‘zwarte aarde’) ten noorden van de Zwarte Zee. Vanaf de 8ste eeuw v.Chr. hebben Grieken aan de oevers van de Zwarte Zee (na een tijdje omgedoopt van ‘ongastvrij’ in ‘gastvrij’: *Pontos Euxeinos*) kolonies gesticht. Het is er altijd een

komen en gaan van nieuwe volkeren en beschavingen gebleven. De regel dat niemand er absolute rechten op kon laten gelden, werd pas in 1783 geschon- den toen Catharina de Grote proclameerde dat de Krim voortaan altijd Russisch zou worden.

Veel van dit alles ('botsing der beschavingen' of niet?) komt samen in de stad Odessa. Rond 1800 door de pioniers van de steppe uit de grond gestampt. Genoemd naar de ooit verderop aan de Zwarte Zee gelegen Griekse kolonie Odessos. In atmosfeer lange tijd half Frans, half Italiaans. In 1897 sprak een derde van de bevolking Jiddisch, minder dan de helft Russisch, slechts een op de twintig Oekraïens. Voor Russische nationalistten gold ze als lakmoesproef: wie van Odessa hield, was van Europa. Odessa lag ook binnen de *Tsjerta*, het vestigingsgebied aan de Russische westgrens waar Joden mochten wonen. Ze stond bekend om rabbinale scholen en synagogen, was rijk aan literatuur en muziek, en werkte als magneet op verpauperde Joden uit de *sjetels* van Galicië. Edmund de Waal, telg uit de Joodse dynastie Ephrussi, gaat in zijn prachtige boek *De haas met de amberkleurige ogen* (2010) op zoek naar de oorsprongen van zijn familie. Halverwege de 19de eeuw had Chaim Joachim Ephrussi, afkomstig uit de *sjetel* Berdichev, in Odessa van een kleine handelsonderne- ming in graan een heus imperium gemaakt. Niet voor niets luidde het Jiddische gezegde: *Lebn vi Got in Odes*.

Op dit kritieke moment in de geschiedenis van Oekraïne en Europa inspi- reert het voorbeeld van Odessa (door de jaren een broze eenheid in verschei- denheid) om de eigen cultuur en identiteit nooit te verloochenen. Kernwaarde daarbij is *volia*: vrijheid. En tot slot een *theologische* reflectie: 'denazificatie' ter rechtvaardiging van de 'speciale militaire operatie' van Rusland in Oekraïne is de ultieme *gotspe*.

Personalia

Begunstigd door academische vrijheid hebben ook in de afgelopen maanden benoemingen en een oratie kunnen plaatsvinden. Op het moment van schrij- ven liggen er tevens drie promoties in het verschiet. Allen van harte gefelici- teerd en zegen toegewenst in de toekomstige arbeid!

Benoemingen aan de PThU:

Dr. E. van 't Slot tot hoogleraar Beroepsvorming en spiritualiteit.

Dr. E.P. Schaafsma tot hoogleraar Theologische ethiek.

Dr. H. Rijken tot universitair docent Theologie en de kunsten.

Prof.dr. B. (Benno) van den Toren voor de leeropdracht 'missionaire roe- ping'. De focus van de leeropdracht ligt op vernieuwing van missionaire theo- logie en praktijken in de Nederlandse geloofsgemeenschappen.

Aan de VU werd benoemd dr. Matthijs de Jong tot bijzonder hoogleraar Bijbelvertalen. Hij volgt prof.dr. L. J. (Lourens) de Vries op, die na 25 jaar met emeritaat is gegaan.

Benoemingen aan de TUA:

Dhr. A. Dost per 1 augustus als nieuwe voorzitter CvB TUA, nadat op 27 juni als voorzitter afscheid is genomen van dhr. W. Hanekamp.

Dr. A. Versluis per 1 november 2022 als universitair hoofddocent Oude Testament.

J. van den Os MA als universitair docent (0,5 fte) Nieuwe Testament.

Oratie:

Op 20 mei sprak in Kampen prof.dr.ir. Jan van der Stoep zijn inaugurele rede uit: *Verschil moet er zijn. Christelijke filosofie en morele orde* – als bijzonder hoogleraar Christelijke Filosofie aan de Theologische Universiteit Kampen/Utrecht.

Promoties:

Aan de RUG verdedigt op 16 juni Gerrit van Meijeren: *Slenteren in de stad van de mens. Positie en betekenis van F.O. van Gennep als cultuurtheoloog vanuit zijn omgang met de literatuur, met het oog op het goede leven* (promotor: prof.dr. H.P. de Roest – PThU; co-promotor: prof.dr. E.P.N.M. Borgman – Tilburg University).

Aan de VU promoveert 27 juni Hanna de Jong-Markus? op: *Religious tolerance as educational goal of teachers in monoreligious Christian education* (promotor: prof.dr. M. Barnard – PThU; co-promotoren: dr. J. de Kock – ETF, Leuven en prof.dr. G.D. Bertram-Troost – VU).

Aan de TUA is het 28 juni de beurt aan Hessel Visser met: *Translating Person, Gender and Number into Naro. PGN-markers in Naro and their impact on Bible Translation* (promotor: prof.dr. H.G.L. Peels – TUA; co-promotoren: prof.dr. L.J. de Vries – VU en prof.dr. W. Haacke – Universiteit van Namibië te Windhoek).

Op de Lindeboomleerstoel Ethiek van de Zorg is per 1 september 2022 benoemd dr. Stef Groenewoud. De leerstoel werd eerder bezet door dr. Jochem Douma, dr. Henk Jochemsen en dr. Theo Boer, en is sinds 2014 verbonden aan de TU Kampen. Per 1 januari 2023 zal dr. George Harinck het rectoraat van de TU Kampen | Utrecht overnemen van dr. Roel Kuiper. Als voorzitter van het College van Bestuur treedt dan drs. Pim Boven aan.